

Ē-hiáu Lô-má-jī (LMJ, Tâi-ôan-jī)

Sī Hō Á-sī Hok?

Ng Chin-kiū,

Ottawa, Canada

Káu-nî it-kòan ê bó-gí kàu-iòk kin-nî 9 gòeh khai-sí sit-si. Tē-hng chē-chē só-chāi khai-sí teh chún-pī kàu-ôan, kàu-châi kap gián-kiù chòe iú-hāu ê bó-gí kàu-hák hong-hoat. Chin bô-êng. Kàu-iòk pō-tiúⁿ Chan Chì-lóng iáu teh ì-ài Tiong-kok hit-thò Hán-gí pheng-im-hoat. Góa bat chēng-chēng kā siúⁿ, tau-té ē-hiáu LMJ sī hō á-sī hok?

Sī “hok!”. Tùi 8 hòe iáu bōe jip Jit-jîn Kong-hák-hāu ê sî, góan lāu-bú tī chhù--nih khai-sí kà góa thák LMJ. I sī 18 hòe kè hō chit-ê choh-sit-lâng. Thiaⁿ kóng hit-sî-chūn góan lāu-pē iáh-sī tī Sin-káng Ki-tok Tiúⁿ-ló Kàu-hōe teh chhut-jip. Góan lāu-bú kap góan lāu-pē lóng tī chú-jit-ôh chò lāu-su. Tùi sè-hàn i chiū kà góan 2 hiaⁿ-tī 3 chí-mōai thák kap siá LMJ. I ê kà-hoat chin bô kho-hák-tek, sī chin kán-tan. I tùi Tâi-lâm chheh-pâng bé chit-tiuⁿ(m-sī chheh) LMJ ê jī-bó. Hit lāi-bīn ū lóng-chóng ê khò-thêng kap LMJ siá ê kò-sū. B, Ch, Chh, G, H, J, K, Kh, L, M, N, Ng, P, Ph, S, T, Th, Ts; a, e, i, o, u, ɔ, m, ng, phīⁿ-im “n” kap Ke-á koa, “Cháp-liáp ke-nīng hē bí-táu, chit-liáp kòng-phòa iáu chhun 9...téng”. Tùi thâu kàu bóe kap i chò-hóe liām kúi-pái chiū kā

kì--khí--lâi. Bô būn-tê, ē-hiáu liām chheh-ko. Aū--lâi, i thiàu chit-jī, 2 jī, 3 jī, 4 jī, góa mā ē-hiáu thák. Chóng-sī i chai-iáⁿ tiòh tì thâu thák(liām) chiah thák ē chhut--lâi, án-ne góa sī teh liām chheh-ko, bô jīn-jī. Só-i i chiū ēng chit-tiuⁿ chóa ū hiah tōa-tiuⁿ, ē-tàng khàm chêng-āu ê jī, tiona-ng ka chit-khang kiò góa thák chóa-phāng lāi hit-jī. Chiàh-lát! Góa bē-thang tì thâu liām lâi ioh jī, góa iáh bē jīn-jī, iⁿ-iⁿ óhⁿ-óhⁿ, ná-chún é-káu hō phang tèng--tiòh, thák(ioh) kah put-táp put-chhit. I chek-hoat góa lóng bô jīn-jī, án-ne bē sái--tit, ài hêng-hoat. I ê hêng-hoat chiū-sī liàm(ká) bák-chiu phôe. Khì hō i liàm kúi-nā-pái chiok m̄ kam-gōan. Góa tōa-hàn ê sî, sòa tiòh kòa bák-kiàⁿ. Múi-pái teh chhit bák-kiàⁿ ê sî, m̄ tam su-iâⁿ, tiòh kā i khòng-gī kóng, to sī sè-hàn ê sî, hō lāu-bú liàm bák-chiu-phôe liàm kah sòa tiòh kòa bák-kiàⁿ--lah. Kong thiòng Má seⁿ sun.

Tī chú-jit-ôh lāu-su múi lé-pài mā ū teh kà LMJ. Ú iáⁿ tī chhù--nih góan lāu-bú kā góa ok-pór, tī chú-jit-ôh ke chin khùiⁿ-óah. M̄-bián chhin-chhiūⁿ í-góa hiah-ê gín-á, hō lāu-su kà kah khì-sin ló-miā. Bô tiuⁿ-tī góa sòa ē-hiáu thák bō-gí LMJ. Góa ē-hiáu thák hit-tiuⁿ jī-bó, ē jīn-jī, lóng bô chhò-ngō. Thák kò-sū, sèng-si, sèng-keng. Jit-pún chheh iáu bē-hiáu thák góa chiū ē-hiáu thák LMJ, tong-jiān

hit-sî-chūn iáu bōe ôh Hôa-gí. Góa ē-hiáu khòaⁿ “thian-lō lék-thêng”, tong-jiân ì-sù m̄-chai pòaⁿ-hāng, kò-sū ê chheh téng-téng. Kám-kak chiâⁿ hiâu-pai. Tī hóe-chhia lāi góa bat teh thák sèng-keng. Hit-chūn ê sèng-keng chóa kāu chin tōa-pún. Góa khah sió-liáp-chí, tiòh ài phēⁿ-phēⁿ-chhóan moh teh thák. Tī pi^{n..á} teh khòaⁿ ê tiong-hák-seng tòa áu-bīn chhī-bú chhī-chhuh kóng, “Heh! Hit-ê kâu-sí-gín-á m̄ chiâⁿ-kâu, hiah gâu thák Eng-gí ê chheh.” Góa tī sim-lái ìn i kóng, góa m̄-sī teh thák Eng-gí, sī teh thák lín teh kóng ê Tâi-ôan-jī. Siá LMJ sī khì chhō-tiong ôh Eng-gí ê sî, khai-sí ēng pit siá LMJ. Hit-ê í-chêng sui-jiân iáh bat ôh siá, chóng-sī ná teh ìn-soat pâi-pán chit-jī ûn-ûn-á khek.

Sī “hō?” In-ūi góan lāu-bú bô siū-kòe thé-chè lāi chèng-sek ê Jit-bûn á-sī Hôa-gí kàu-iòk. Tī chhân-chng cha-bó gín-á bô siū kàu-iòk ê ki-hoe. Chò-kang ū hūn, thák-chheh bô hūn. Sór-í i lóng bē-hiáu Jit-gí á-sī Hôa-gí. I chí-ū ē-hiáu in pē-bó kà..i ê pē-bó-oe(Tâi-ôan-oe). Koh tui chú-jit-ôh ôh thák, siá (in-pán-sek) LMJ. I chai i ê kiáⁿ nā tōa-hàn, ì-it ê kau-thong hong-hoat chiū-sī ēng LMJ siá-phoe thong-sìn. Tong-jiân hit-chūn iáu bô chhiú-ki tiān-oe ê hong-piān. Tiòh sī án-ne i chin iàu-kín chiong góan 5 ê hiaⁿ-tī chí-mōai tui sè-hàn chiū kā góan kà

LMJ. Góan lāu-pē thák kòe Jit-jîn ê kong-hák-hāu, Jit-gí ē-thong. Chóng-sī áu-lâi lī-khui choh-sit khì Tōa-por-nâ(Tōa-nâ) chò seng-lí ê sî, chù-bûn hòe, siá soeh-siā ê phoe lóng tiòh óa-khò tōa-kū(Sor Thian-sâng, teh khui Sìn-tō Ióh-pâng) thè i siá Hán-jī kap Jit-gí ê phoe. In-uī Tâi-ôan LMJ m̄-sī thong-iōng ê giân-gú.

Góan i-tiūⁿ(Chhòa Chiôh-lîn) châi-seⁿ ê sî ē-hiáu phah kun-thâu, chiap-kut koh ū ôh chháu-iòh ê hän-tē-i. I siàu-liân ê sî, nā m̄-sī tī mñg-kháu tiâⁿ teh kà lâng phah kun-thâu, chiū-sī khì Sin-kâng chhī-tiûⁿ teh tok iòh-thâu-á. I ê iòh-chheh lóng khò àm-kì, iōng koan-chhat kap sit-chè chhái-chip chháu-iòh teh ôh. In-ūi i bē-hiáu jīm-hô ê gōa-lâi-gí iáh bē-hiáu Tâi-ôan-jī(LMJ). Hó-ka-chài, i ū chít ê tē jī kiáⁿ(Chú-tin) ēng LMJ chiong só-ū ê chháu-iòh chit-pau chit-pau lóng kā siá chò LMJ lâi hun-bêng. Iòh-chheh iáh ēng LMJ siá--khí--lâi. I kòe-sin liáu-āu Chú-tin chiū chò chháu-iòh-sian. Chiah m̄-bián sit-thoan pó-kùi ê iòh-hng. “Kang-ô chit-tiám koat, chhe-chú püt-khó soat.” Góa put-sî teh kó-lê i chiong in lāu-pē ê iòh-hng hoat-piáu chhut-lâi “chō-hok jîn-kûn”. Tī tiong-hák sî-tâi, nî-khin khah ū òe kóng, góa siá siōng-ché LMJ ê phoe. Hit-sî ū kúi-nâ ê Bók-su Tiúⁿ-ló ê chû-tê lóng-sī chin hó ê pêng-iú iáh ē-hiáu siá, thák LMJ. Góa

kám-kak ēng LMJ siá-phoe koh siá jit-kì chin ū ì-sù. Má-kai Bók-su lâu--lôh--lái ê jit-kì chiū-sī hit ê lē. Hiah ê phoe kap jit-kì chin khó-sioh chhut-kok liáu-āu m̄-chai i tûi tó-ūi khì--lah. Phah-sàng hōg lâng bē-khì pau-tang pau-sai.

Tâi-hák chhut-giáp āu, góa khì chit-nî ê Ú-pí Kun-koaⁿ Kun-hùn (tê 3 kî). Góan sī khì Hōng-soaⁿ Ng-po Liòk-kun Kun-hāu siū-hùn. Ú chit-àm siau-teng liáu-āu chí-tō-ōan kiò góa khì, chhiú thèh chit-tiuⁿ phoe mñg góa khòaⁿ hit lâi-bìn ê bit-má sī teh siá siáⁿ mih? Góa kā chiap kòe-lái khòaⁿ, chiah chai sī góan lâu-bú siá--lái ê phoe. Góa chiū chhut-siaⁿ thák hōg i thiaⁿ, in-ūi he sī ēng LMJ siá ê Tâi-ōan ōe. I tong-jiân put-tóng Tâi-ōan ōe. Chí-ū kā góa pháiⁿ kóng, thái bô-ài siá Tiong-bûn á-sī Jit-bûn ê phoe? Góa kā ìn kóng, chin sit-lé góan lâu-bú chò cha-bór gín-á ê sî bô ki-hōe khì hák-hāu óh Jit-gí á-sī Hôa-gí. I chí-ū ē-hiáu kóng, thák kap siá pē-bó ōe. Chit-chióng ê “phi-lô hong-chà” liáu-āu kiò góa tñg khì khùn. Ú chit-jit i koh tñg-tiöh góa, chit-má sòa tian-tò-péng kā góa kóng, “He to-sī Lô-má-jī.” Tâi-khài i ū khì mñg Sòng Chôan-sëng hiaⁿ, in-ūi i sī góa ê hó pêng-iú kap góa käng-tüi ê chiàn-iú. Chí-tō-ōan chhiò góan lâu-bú bûn-bông. Góa tī sim lâi ìn i kóng, sè-kài ū 40 góa ek ê lâng bē-hiáu kóng Hôa-gí,

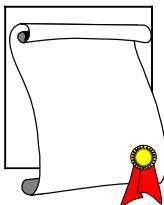
in kiám-sī lóng bûn-bông? Mài o khah bē chhàu-chho.

LMJ pang-chân góa óh chin chē gōa-kok gí, chhin-chhiūⁿ Tek-gí, Hoat-gí, Se-pan-gâ-gí, Sø-liân-gí, Eng-gí kap Kheh-gí téng. Pát-lâng tiöh óa-khò lâng á-sī chhiùⁿ-phìn hoat-im, góa ē-tàng ēng só bat ê LMJ kā chù-im koh piau siaⁿ-tiāu, sûi-sî ē-tàng hòk-sip. Tú-tú chhin-chhiūⁿ Tiuⁿ Hòk-chû I-su só-kóng i ē-tàng ēng LMJ khì óh Gôan-chû-bìn ê ōe-gí. Chit ê kong-hāu góa káⁿ pô-chèng chin hó, chhiáⁿ lí chhì-iōng khòaⁿ mäi.

Góa thiaⁿ chin chē tióng-pòe, tional-liân lâng á-sī siàu-liân lâng kóng Tâi-ōan-ōe, hoat-im châu-cheng tài ché. Lóng bē-hiáu hun b kap p, d kap t, g kap ch, k kap g. Che m̄-sī Chiúⁿ Uî-bûn teh kóng Tâi-ōan lâng ê khiuⁿ-kháu. Ôan-chôan sī Hôa-gí tòa--lái ê chhò-ngō. M-thang hiâm Tâi-ōan-ōe. Tâi-ōan-ōe chiah sī bô án-ni kóng. Tâi-ōan-ōe ū tòk-im, Hôa-gí bô tòk-im lóng sī chheng-im, só-í in teh kóng ê Tâi-ōan-ōe, thiaⁿ tiöh kòai-kòai. Chhin-chhiūⁿ “m̄-chai-iáⁿ” in chí-ū ē-hiáu kóng “mó châi-iáng”. Tâi-ōan-ōe bô m̄-tiöh, sī Pak-kiaⁿ-gí ê chha-chhò. Tâi-ōan-lâng chin chió ē-hiáu ēng sûn-sùi ê Tâi-ōan-ōe tûi-thâu kóng kàu-bóe. Nā m̄-sī chham Hôa-gí chiū-sī tiöh chham í-góa ê

gōa-kok gí chiah ū hoat-tō thang piáu-tát.
Sit-chāi chin khó-liân kap pi-ai.

Khó-kiàn Tân-ôan su-iàu chèng-tī, keng-chè, kho-ki, hoat-lút, gōa-kau, jin-khôan, chòk-kûn ê iông-hô, bûn-hòa kap kàu-iòk ê hoat-tián, bó-gí(ték-piat sī Hô-ló, Kheh-ka kap Gôan-chū-bîn) tiòh ài phór-phiàn-hòa, tûi sió-ôh, tiong-ôh, kàu tâi-hák tiòh ài bó-gí ê phór-phiàn kàu-iòk kúi-nā tang, chiah ē-tàng chiong “ē-hiáu Tân-gú” piàn chò “Hok!”.

Tú-phū-ló (*Doppler*) Hāu-èng

Ek-siá *Teng Liân-chong*

Chong-a chit kúi jit sio liân-sòa chiap tiòh n̄ng-tiúⁿ kau-thong ûi-kui ê âng-toaⁿ, koh lóng ū kap chhiau-sok ê siòng-phìⁿ. Sui-bóng hoat-kim bô gōa chē, m̄-kú láp-chîⁿ ê sî, sim-koáⁿ iā sî thiàⁿ tiuh-tiuh. Chiah ê chhiau-sok ê siòng-phìⁿ lóng sī chhái tī lō-piⁿ á-sî an-chôan-tó ê hip-siòng-ki hip..ê. Sī cháiⁿ-iùⁿ chhiau-sok chiù hip, bô chhiau-sok tō bián?

Aù-tit-lí(*Austria*) ê Büt-lí hák-ka Tú-phū-ló tī 1842 nî kóng tiòh siaⁿ-pho ū chit-khôan hiân-siōng, chiù-sî lâng kap chhut-siaⁿ ê mih-kiāⁿ hō-siōng óa-kîn ê sî, i só thiaⁿ--tiòh ê siaⁿ-pho ê pîn-lút (*frequency*) ê

piàn khah kôan, nā-sî lâng kap chhut-siaⁿ ê mih-kiāⁿ hō-siōng lî-khui ê sî, i só thiaⁿ--tiòh ê pîn-lút ê piàn khah kē. 1845 nî Hô-lân-lâng **Ballot** chò chit ê sit-giám lâi chèng-bêng Tú-phū-ló hāu-èng. I chhōe kúi-ê pûn lat-pah..ê chē tiâm hóe-chhia téng, chò-hóe tōa-siaⁿ pûn lat-pah. Hóe-chhia sai óa--lâi ê sî, khiā tī lō-piⁿ ê lâng thiaⁿ--tiòh lat-pah ê siaⁿ-tiāu (*frequency*) jú lâi jú kôan, hóe-chhia lî-khui ê sî lâng só thiaⁿ--tiòh ê sòa jú lâi jú kē. M̄ sî kan-taⁿ siaⁿ-pho ê sán-seng chit-khôan hiân-siōng, liân tiân-chû-pho (chhin-chhiūⁿ bô-sòaⁿ-tiân-pho, kng-pho) mā ê chhut-hiân Tú-phū-ló hāu-èng.

Chit-má beh lâi kóng Chong-a ûi-kui hō lâng hip-siōng ê tâi-chì. Chhái tī lō-piⁿ ê hip-siòng-ki lâi-té ū chit ê tiân-chû-pho hoat-siā-khì. I put-kóan-sî lóng teh hoat-siā tiân-chû-pho, nā-sî chhia sai kòe i ê thâu-chêng, chiù ê kâ chiah ê tiân-chû-pho hóan-siā tò-tíng khì hō hip-siòng-ki ê tiân-chû-pho chiap-sui-khì. In-ûi chhia sî teh sai lî-khui hip-siòng-ki, só-i i chiap--tiòh ê tiân-chû-pho ê pîn-lút it-têng pí i gôan-pún hoat-siā chhut--khì..ê khah kē. Chit-sî khng tī hip-siòng-ki lâi-té ê tiân-náu chiù ê pí-phêng, nā-sî pîn-lút kiám-chió ê sò-liōng bô cheng-chha kài-chê, án-ni chiù bô sng chhiau-sok. Nā-sî pîn-lút kiám-chió ê sò-liōng chhiau kòe tiân-náu siat-têng chhiau-sok ê